

MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALARNING O'YIN FAOLIYATIGA PSIXOLOGIK TAYYORLIGI VA UNING XUSUSIYATLARI

Sapayeva Gulbadan Kamiljanovna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyatiga psixologik tayyorligining asosiy xususiyatlari adabiyotlar tahlili asosida o'rganilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, bolaning o'yin faoliyatiga tayyorligi kognitiv, emotsional, motivatsion va ijtimoiy komponentlarning yaxlit tizimini tashkil etadi.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha yosh, o'yin faoliyati, psixologik tayyorlik, bilish jarayonlari, emotsional rivojlanish, motivatsiya, ijtimoiy ko'nikmalar*

Аннотация. *В данной статье на основе анализа литературы изучаются основные особенности психологической готовности детей дошкольного возраста к игровой деятельности. Результаты показывают, что готовность ребенка к игровой деятельности представляет собой интегрированную систему познавательных, эмоциональных, мотивационных и социальных компонентов.*

Ключевые слова: *дошкольный возраст, игровая деятельность, психологическая готовность, познавательные процессы, эмоциональное развитие, мотивация, социальные навыки.*

Abstract. *This article studies the main features of the psychological readiness of preschool children for play activities based on a literature analysis. The results show that a child's readiness for play activities constitutes an integrated system of cognitive, emotional, motivational and social components.*

Keywords: *preschool age, play activities, psychological readiness, cognitive processes, emotional development, motivation, social skills*

Kirish. Maktabgacha yosh davri inson hayotining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, aynan shu davrda bolaning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishining poydevori shakllanadi. L.S.Vigotskiy ta'kidlaganidek, har bir yosh davrining o'ziga xos yetakchi faoliyat turi mavjud bo'lib, maktabgacha yoshda bunday faoliyat turi aynan o'yindir [1]. O'yin faoliyati bolaning atrof-muhitni bilishi, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtirishii va o'z ichki dunyosini ifodalashining asosiy vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, har bir bola o'yin faoliyatiga bir xil darajada tayyor bo'lavermaydi, chunki bu tayyorlik bolaning psixik rivojlanish darajasi, emotsional yetuklik va ijtimoiy tajribasiga bevosita bog'liqdir. D.B.Elkonin o'yin faoliyatini tahlil qilishda uning bolaning psixik rivojlanishidagi roliga alohida e'tibor qaratgan va o'yinning bolaning yaqin rivojlanish zonasini shakllantirishda muhim vosita ekanligini ilmiy jihatdan asoslab bergan [2].

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida o'yin faoliyatini tashkil etish samaradorligini oshirish uchun bolalarning psixologik tayyorligini chuqur o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Tadqiqotda nazariy tahlil metodi qo'llanilgan bo'lib, maktabgacha yosh psixologiyasi, o'yin nazariyasi va rivojlanish psixologiyasi sohasidagi o'zbek, rus va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari qiyosiy-tahliliy yondashuv asosida o'rganilgan. Uning fikricha, o'yinda bola o'zining real imkoniyatlaridan yuqori darajada harakat qiladi, ya'ni o'yin yaqin rivojlanish zonasini yaratadi. Bu nazariy yondashuv keyinchalik D.B.Elkonin tomonidan yanada chuqurroq ishlab chiqilgan bo'lib, Elkonin o'yinning tarkibiy tuzilishini batafsil tahlil qilib, unda rol, syujet, qoidalar va o'yin harakatlari kabi komponentlarni ajratib ko'rsatgan [2]. Elkoninning tadqiqotlariga ko'ra, bolaning o'yin faoliyatiga tayyorligi avvalambor uning ijtimoiy munosabatlarni anglash darajasi va ularni ramziy tarzda ifodalash qobiliyati bilan belgilanadi.

A.N.Leontyev faoliyat nazariyasi doirasida o'yin motivatsiyasining bolaning umumiy psixik rivojlanishidagi o'rnini alohida ta'kidlagan [3]. Uning ta'limotiga ko'ra, maktabgacha yoshda o'yin faoliyatining motivi jarayonning o'zida mujassamlashgan bo'lib, bola o'yinda natijaga emas, balki jarayonga yo'naltirilgan holda faoliyat ko'rsatadi. Bu xususiyat bolaning o'yin faoliyatiga ichki motivatsion tayyorligining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. A.V.Zaporojes esa maktabgacha yoshdagi bolalarning idrok qilish va tasavvur jarayonlarining o'yin faoliyatidagi rolini tadqiq etib, bolaning o'yin faoliyatiga kognitiv tayyorligining ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslagan [4]. Zaporojesning fikricha, bolaning o'yinda ramziy almashtirish va tasavvur qilish qobiliyati uning intellektual rivojlanish darajasiga bevosita bog'liq.

Xorijiy tadqiqotchilar orasida J.Piajening o'yin haqidagi nazariyasi alohida ahamiyatga ega. Piaje o'yinni bolaning kognitiv rivojlanish bosqichlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilgan va o'yin turlarining yosh davrlari bo'yicha o'zgarishini tizimlashtirgan [5]. Uning klassifikatsiyasiga ko'ra, maktabgacha yoshda ramziy o'yin ustunlik qiladi va bu bolaning tafakkur rivojlanishining muayyan bosqichiga to'g'ri keladi. J.Bruner esa o'yin faoliyatining bolaning ijodiy fikrlash va muammo yechish qobiliyatlarini rivojlantirishdagi rolini tadqiq etib, o'yinning bolaga xavfsiz muhitda yangi xulq-atvor strategiyalarini sinab ko'rish imkoniyatini berishini ta'kidlagan [6]. L.Parenning tadqiqotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyatidagi emotsional komponentning ahamiyati chuqur tahlil qilingan bo'lib, bolaning emotsional tartibga solish qobiliyati o'yin faoliyatiga tayyorlikning muhim ko'rsatkichi ekanligi isbotlangan [7].

O'zbekistonlik olimlar orasida E.G'oziyev maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishi va o'yin faoliyatining o'zaro bog'liqligini o'rganib, milliy tarbiya an'analari kontekstida o'yin faoliyatining ahamiyatini ko'rsatib bergan [8]. N.Shodiyeva esa maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin texnologiyalarini qo'llashning psixologik-

pedagogik asoslarini tadqiq qilib, bolalarning o'yin faoliyatiga tayyorligini shakllantirishda tarbiyachining rolini alohida ta'kidlagan [9].

Natijalar va muhokama. Adabiyotlar tahlili natijalariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyatiga psixologik tayyorligi murakkab, ko'p komponentli tuzilmaga ega ekanligi aniqlangan. Birinchidan, kognitiv komponent bolaning o'yin faoliyatiga tayyorligining intellektual asosini tashkil etadi. Bu komponent bolaning ramziy fikrlash qobiliyati, tasavvur kuchi, diqqat barqarorligi va xotira hajmi kabi bilish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Piaje [5] va Zaporojes [4] tadqiqotlarida ko'rsatilganidek, bola o'yinda real predmetlarni ramziy tarzda almashtirishni o'zlashtirgandagina to'laqonli o'yin faoliyatiga kirishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ikkinchidan, motivatsion komponent bolaning o'yin faoliyatiga ichki ehtiyoji va qiziqishini aks ettiradi. Leontyev [3] ta'kidlaganidek, maktabgacha yoshda o'yin faoliyatining motivi jarayonning o'zida bo'lib, bola o'yindan zavqlanish, yangi tajribalar ortirish va ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtirish ehtiyojini qondiradi. Uchinchidan, emotsional komponent bolaning o'z hissiyotlarini boshqarish, boshqalar bilan hamkorlik qilish va o'yin jarayonida yuzaga keladigan ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. To'rtinchidan, ijtimoiy komponent bolaning tengdoshlari bilan muloqot qilish, rol taqsimlash va o'yin qoidalariga rioya qilish ko'nikmalarini aks ettiradi. Elkonin [2] tadqiqotlarida ko'rsatilganidek, syujetli-rolli o'yinlar bolaning ijtimoiylashuv jarayonining eng samarali vositasi hisoblanadi.

Shaxsiy tahlilimizga ko'ra, yuqorida sanab o'tilgan komponentlar alohida-alohida emas, balki bir-biri bilan uzviy bog'liq holda faoliyat ko'rsatadi. Bolaning o'yin faoliyatiga psixologik tayyorligi aynan shu komponentlarning yaxlit tizim sifatida shakllanishi natijasida vujudga keladi. Shu bilan birga, har bir bolada bu komponentlarning rivojlanish darajasi turlicha bo'lishi mumkin, bu esa individual yondashuvning zarurligini ko'rsatadi. Vigotskiy [1] nazariyasiga tayangan holda aytish mumkinki, pedagog va psixologlarning vazifasi bolaning o'yin faoliyatiga tayyorligining barcha komponentlarini rivojlantirish uchun yaqin rivojlanish zonasida ishlash, ya'ni bolaga o'z imkoniyatlaridan biroz yuqori darajadagi o'yin faoliyatini tashkil etishdan iboratdir. S.L.Rubinshteyn ta'kidlaganidek, o'yin faoliyati bolaning shaxsini shakllantirishning eng tabiiy va samarali yo'li bo'lib, unda bola o'z xohishi va ehtiyojiga ko'ra faoliyat ko'rsatadi [10].

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyatiga psixologik tayyorligi kognitiv, motivatsion, emotsional va ijtimoiy komponentlarning yaxlit birligini tashkil etadi. Har bir komponent bolaning o'yin faoliyatida muhim rol o'ynaydi va ularning muvozanatli rivojlanishi samarali o'yin faoliyatining asosiy shartidir. Adabiyotlar tahlili asosida aniqlangan nazariy xulosalar maktabgacha ta'lim amaliyotida bolalarning o'yin faoliyatiga tayyorligini diagnostika qilish va rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии. – 1966. – №6. – С. 62–76.
2. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.
3. Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры // Избранные психологические произведения. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 1. – С. 303–323.
4. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. – 320 с.
5. Piaget J. Play, Dreams and Imitation in Childhood. – New York: Norton, 1962. – 296 p.
6. Bruner J.S. Nature and Uses of Immaturity // American Psychologist. – 1972. – Vol. 27, №8. – P. 687–708.
7. Paren L. Social Participation among Pre-school Children // Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1932. – Vol. 27, №3. – P. 243–269.
8. Ғозиев Э.Ғ. Умумий психология. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2002. – 478 б.
9. Шодиева Н.Д. Мактабгача таълимда ўйин технологияларини қўллашнинг психологик-педагогик асослари // Таълим ва тарбия. – 2019. – №3. – Б. 45–51.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.